

NOTE ȘI RECENSII

T. S. PASSEK, *Periodizarea așezărilor tripoliene*. Moscova 1949. Materiale și cercetări din arheologia URSS, (Nr. 10).

Autoarea este o specialistă cunoscută pentru problemele culturii tripoliene; încă în 1935 ea a publicat o lucrare „La céramique tripolienne”, în care se ocupa mai mult cu categorisirea ceramicii pe baza elementelor ornamentale și a formelor. În noua publicație, erudita cercetătoare prezintă periodizarea întregului material tripolian, eșalonarea diferitelor faze în treapta de jos a barbariei, încadrând totodată aceste etape cum ea le chiamă, în mediul epocii și urmărind o serie de probleme legate de evoluția acestei culturi. Pentru cercetările ei, ea a fost distinsă cu premiul Stalin pe anul 1949.

Cartea cuprinde opt capitole și o anexă: Prefața (pag. 5—6), 1. Istoria studiului culturii tripoliene (7—21), 2. Problemele stratigrafice ale culturii tripoliene (22—27), 3. Etapa timpurie tripoliană, (28—41), 4. Etapa mijlocie tripoliană, B 1 — B 2 (42—108), 5. Etapa târzie tripoliană, γ 1 — C 1 (109—156), 6. Etapa târzie tripoliană C 2 — γ 2 (157—215), 7. Etapa târzie tripoliană și culturile epocii bronzului (216—230), 8. Problema populației celei mai vechi din basinul Nistrului și al Niprului (231—239). Anexă: Metodica cercetărilor pe teren a așezărilor tripoliene (240—245). Aproape două treimi din carte, dela pag. 28—215, dintr'un număr total de 245 de pagini, cuprind analiza amănunțită a materialului tripolian specific diferitelor faze și expunerea rezultatelor dobândite în campaniile de săpătură executate în ultimii 15 ani. Această parte este cea mai interesantă pentru cei care studiază mai amănunțit cultura tripoliană și indispensabilă pentru cunoașterea temeinică a aspectului sub care se prezintă splendidele vestigii materiale ale acestei culturi reprezentative pentru neoliticul ucrainian.

După ce în jurul anului 1870 s'au semnalat primele descoperiri de ceramică pictată, în deosebi V. V. Chvoica își câștigă merite deosebite prin cercetarea acestei culturi executând între altele și la stațiunea eponimă dela Tripolie lângă Chiev săpături ale căror rezultate el le sintetizează în 1899 la al nouălea congres arheologic dela Chiev într'o comunicare intitulată „Epoca de piatră din regiunea Niprului mijlociu”. Cronologia relativă a materialului el c stabilește pe baza ceramicii. El deosebește două categorii: pe una, mai primitivă, o leagă de tipul locuințelor în forme de bordeie, (zemlianki) și o atribuie exclusiv epocii de piatră; cealaltă grupă se caracterizează prin ceramică pictată și prin existența obiectelor de cupru, ceea ce a îndemnat pe Chvoica să creadă că faza aceasta, din punct de vedere evolutiv mai perfecționată, ar fi ulterioară celei primitive. Cercetările ulterioare au arătat că tocmai contrariul este exact.

Începând din 1934, expediția tripoliană a executat din însărcinarea Institutului de Istoria Culturii Materiale și a Institutului de arheologie al Academiei de Științe din U. R. S. S. o serie de campanii, aplicând metode noi, moderne și perfecționate, dobândind rezultate care au permis plasarea problemelor legate de cultura tripoliană pe un plan într'adevăr științific, precum și rezolvarea unei bune părți a lor. După sondarea la distanțe egale de 20—30

cm, și întocmirea planului așezării ce urmează să fie cercetată, se trece la desvelirea propriu zisă a unei case. Mai cu seamă în această fază a lucrărilor se impune o observare minuțioasă și atentă a tuturor amănuntelor, notând, fotografiind și desenând situația în continuu din nou schimbată a indicațiilor asupra construcției locuinței. Din descrierea amănunțită a metodei de săpătură aplicate rezultă dificultățile care se ridică în fața unor săpături în stil mare a locuințelor tripoliene și modul fericit, corespunzând tuturor exigențelor științifice în care ele au fost rezolvate din partea arheologiei sovietice.

În deosebi, în urma săpăturilor executate la Vladimirovka și Kolomiscina, s'a ajuns la rezultate concludente despre forma și construirea casei tripoliene. Pe suprafața netezită a pământului se așează un pod compus de lemne despicate în două, peste care se întinde un strat de lut, amestecat cu pleavă. Mult discutatele suprafețe de lut (ploșoeadki) reprezintă, deci, cum a dovedit arheologia sovietică mai presus de orice îndoială, fundamentul caselor tripoliene patrulate, construite la suprafața pământului. Importanța acestei constatări este mai mare decât s'ar crede, pentru că știința burgheză în deosebi cea germană, a încercat să demonstreze că sfârșitul culturii Tripolie se datorește unui val de războinici indoeuropeni, invocând tocmai pretenția origine nordică a casei patrulate a megaronului, în sprijinul acestei teorii eronate. Această presupunere devine iluzorie în momentul în care se dovedește existența și originea autohtonă a casei patrulate în cadrul culturii tripoliene, deci evoluția ei independentă și probabil anterioară celei din Nord. Mărimea caselor variază dela 4:2 m până la construcții impunătoare având o lungime de 22 și o lățime de 7 m. O instalație care nu lipsește în nici o casă este cuptorul, în locuințele mai mici unul singur, în altele mai mari cu mai multe încăperi, servind mai multor familii ca adăpost, numărul lor se ridică până la cinci. Lângă cuptor se întinde un șoclu de lut ars, un fel de prispă servind probabil și ca pat. O construcție care se găsește aproape în fiecare încăpere este o vatră cruciformă cu brațe rotunjite, considerată de Passek ca altare de jertfă. Date prețioase despre înfățișarea originală a caselor le oferă modelele de case din lut. Destinația lor este controversată crezându-se că au servit unui scop de cult, pentru care înclină și Passek sau că au fost jucării de copii. O altă ipoteză susține, că ele trebuie considerate ca produse de artă în care maeștrii olari mai iscusiți manifestă dibăcia lor profesională.

Săpăturile sovietice n'au desvelit numai locuințe izolate, ci plecând dela punctul de vedere just, că ele formează elementele constitutive ale unei așezări, au desgropat sate întregi, cu zeci și sute de case. Deosebit de instructivă în această privință, este așezarea dela Kolomiscina care transmite forma fidelă a unui sat tripolian. Se compune numai din 39 de case, permite însă tocmai datorită dimensiunilor reduse studierea trăsăturilor esențiale. Așezarea se ridică pe prima terasă în apropierea unui râu, având în diametru o mărime de 160—170 m. Casele sunt dispuse în două cercuri concentrice dintre care cel interior se compune din 8 case mai mici, iar cel exterior cuprinde case mai mari, închizând un loc liber în interior.

Așezări în felul celor descrise mai sus, cu un inventar identic al civilizației materiale întâlnim în regiunea întinsă între Nipru și arcul Carpaților, ele pătrund și în colțul sud-estic al Transilvaniei, în Săcuime, și cuprind și întreaga Moldovă, cu o serie de stațiuni reprezentative. Passek cunoaște literatura de specialitate care se referă la regiunile civilizației Tripolie din țara noastră și o folosește în largă măsură. Astfel, dânsa citează des stațiunile dela Cucuteni, Izvoare, Ruginoasa din Moldova și Ariușd din Transilvania, întrebunțând rezultatele arheologilor din R. P. R. Cu toată bogăția materialului tripolian din U. R. S. S. și a cercetărilor atât de intense, nu s'a reușit însă până în prezent cum menționează Passek, să se facă precizări stratigrafice, ilustrând evoluția materialului tripolian în succesiunea lui

cronologică. Pentru categorisirea și clasificarea materialului tripolian, Passek se folosește și de descoperirile din R. P. R., pentru că aici s'au putut face observații stratigrafice pentru împărțirea tipologică a ceramicii. În R. P. R. se deosebesc patru grupe: ceramica nepictată, precucuteniană dela Izvoare, cea pictată, policromă și cea monocromă dela Cucuteni și în sfârșit cea nepictată târzie. Passek împarte de asemenea materialul tripolian în patru faze, în Tripolie A, B, C 1 și C 2, exemplificând într'o serie de tablouri sinoptice caracterul comun al materialului din R. P. R. cu cel din Ucraina. Sub-împărțirile γ_1 și γ_2 reprezintă variantele din aria de răspândire sudică a fazei C. Față de faza A care se cunoaște numai din câteva localități, dela Izvoare, Ungheni și alte șase stațiuni din Ucraina, faza B câștigă o amploare mai mare, pătrunde spre apus până în Transilvania, iar spre nord înaintează până în regiunea stepei păduroase dela Jitomir. În această epocă, ceramica tripoliană câștigă cea omogenitate prin pictarea policromă, prezentându-se drept cea mai evoluată și perfectă din Europa întreagă, atât din punct de vedere tehnic, al arderii și al compoziției pastei, cât și prin înalta valoare artistică ce caracterizează execuția impecabilă a ornamentelor. Este interesant, că Passek subliniază pentru această fază în continuu legăturile cu regiunea Mării Mediterane și cu Asia Mică și nu cu teritoriile sud-estice din Mesopotamia și din Sudul Mării Caspice, unde întâlnim de asemenea culturi cu ceramica pictată, însă de o altă factură. Încă în stratul precucutenian dela Izvoare, aparținând dela Tripolie A apar în mileniul al treilea obiecte de cupru. Pentru cele dintâi fabricate de cupru din Ucraina din cadrul culturii Tripolie, Passek se gândește de asemenea la originea lor din apus, din centrul metalurgic din Transilvania-Semigradie cum o cheamă. În faza târzie, în faza C, cultura Tripolie se întrepătrunde cu cultura mormintelor catacombe din fâșia de stepă și se prelungește din punct de vedere cronologic până în epoca regimului patriarhal, aparținând deja treptei de mijloc a barbariei. Materialul din Ucraina vestică stabilește strânse legături cu etapa tripoliană târzie și arată procesul de evoluție parcurs în epoca post-tripoliană până în epoca prescitică. În această fază, regiunile nord-vestice Volinia cu culturile Comorov și Visotco câștigă o importanță mărită.

Interesantă este părerea lui Mescianinov despre rolul și importanța migrațiilor, exprimată în legătură cu ceramica pictată din China și citată de Passek într'o altă ordine de idei: „Importanța migrațiilor de sigar nu se neagă dar trebuie luat în considerare, în special la astfel de procese de încrucșare și rolul raporturilor comerciale sau de altă natură. Cât timp se va interpreta totul numai prin valori de migrații și se va ocoli complet influența factorilor economici și sociali, vom rămâne pe vechiul drum de a căuta „vulcani creatori de civilizații“ care aruncă valuri de migrații în toate direcțiile. Înainte de a ne gândi la curențe de migrații trebuie să ne apropiem de civilizații ca o anumită manifestare a necesităților locale, economice și sociale“.

Determinarea tipului antropologic al populației tripoliene întâmpină dificultăți, deoarece materialul osteologic sau lipsește complet, sau nu este încă prelucrat. De aceea, Passek recurge la metoda ingenioasă să cerceteze tipul antropologic înfățișat pe statuetele de lut, stabilind o serie de trăsături comune: ovalul feței este bine reliefat, trecând într'o frunte piezișă, nasul este puternic proeminent acvilin, iar occipitalul drept necurbat, părul des-făcut redat cu culoare neagră. Cu toate că maniera redării este schematică, stilizată, elementele citate semnaleză un tip antropologic armenoid. Statuetele masculine sunt relativ mai rare și se caracterizează de obicei prin lipsa unui ochiu, indicând eventual anumite legături cu legenda ciclopului, originară din Licia, și subliniind raporturile presupuse cu lumea egeică pe baza materialului arheologic.

Mai rămâne să rezumăm concluziile autoarei despre problemele etnice în legătură cu materialul tripolian. Chvoica îl atribuia Arienilor și îl credea

protoslav. El localizează patria lor de origine în regiunea Mării Egeice de unde ei iradiază spre Nord, o părere neacceptată din partea criticei. E. P. Stern presupunea o înflorire timpurie a culturii tracice în regiunile pontice și o sorgere a elementelor tracice din Nord spre Sud.

În epoca neolitică se accentuează contrastul între cele două tipuri principale ale modului de producție: triburile de pescari și vânători ocupă zona de păduri și stepă, iar populațiile trăind din agricultura începătoare ocupă suprafețele fertile de löss. Aici se dezvoltă agricultura primitivă ceramică, și creșterea vitelor, reprezentate în mod strălucit de cultura Tripolie, jucând un rol remarcabil în etnogeneza slavă.

Dacă cineva cercetează această lucrare tipărită în condițiuni tehnice ireproșabile, cu planșe multicolore, cu mulțimea de planuri, figuri și desene, rezultatul unor metode superioare de săpături și faoe cunoștință cu punctul de vedere nou și just al expunerii în spiritul materialismului istoric, se convinge ușor, că acest studiu este o realizare, dovedind înaltul nivel științific al arheologiei sovietice care trebuie să ne servească drept model și călăuză în munca noastră de cercetare a societății și a naturii.

I. CRUGLICOVA, *Cu privire la romanizarea Daciei*, în *Vestnic Drevnei Istorii*, Nr. 3, 1947, p. 219—232.

Istoria Daciei din timpul stăpânirii romane a atras foarte puțin pe cercetători. Ea nu s'a bucurat nici de o monografie specială, iar în operele de sinteză ale istoricilor burhezi nu i s'a dat locul pe care-l merita. S'a insistat în deosebi, asupra războaielor purtate de Romani împotriva popoului dac dar nu s'a încercat să se lămurească particularitățile politicei social-economice aplicată de Romani în Dacia și caracterul romanizării acestei provincii.

Izvoarele literare antice și cele epigrafice dovedesc că imediat după cucerire, Romanii au adus aci un număr de coloniști din întregul imperiu roman, ceea ce a determinat „caracterul extrem de pestriț al populației”, care este una din particularitățile romanizării Daciei. Coloniștii aduceau cu ei elemente de cultură materială foarte felurite și o mare varietate de divinități. Dacia, fiind ultima provincie cucerită, n'a cunoscut cultura romană pură, ca Africa sau Gallia. Acest fapt a avut urmări asupra dezvoltării culturii provinciile romane din Dacia și asupra procesului de romanizare, creindu-i anumite particularități.

Romanii au urmărit și în Dacia o politică de urbanizare, fiindcă această era unul dintre mijloacele cele mai eficace de asimilare a provinciilor cucerite și de exploatare a populației. Orașele din Dacia iau naștere, fie pe baza unei vechi așezări indigene, fie în jurul unui lagăr roman, din numeroasele *canabae* atestate de monumentele epigrafice. Numărul orașelor din a doua categorie predomină. Centrele comerciale și culturale ale Daciei sunt tot atâtă „vetre de romanizare a provinciei”. Așa se explica și deosebita grijă a Romanilor pentru asemenea focare de viață romană, pe care le construiau și organizau după model roman. Populația orașelor era formată din coloniști și militari. Negustorii din orașe duceau o vie activitate de schimb, ei contribuind și la procesul de romanizare. Există un comerț intern și un comerț extern. Unele produse meșteșugărești, cât și producția minelor de aur din Dacia erau exportate. Totuși, problema exportului din Dacia nu este rezolvată încă, ea rămânând o sarcină de viitor a arheologiei. Drumurile din Dacia — care au început să fie construite chiar în cursul primului războiu — au jucat și ele un rol activ în dezvoltarea vieții economice a provinciei și în procesul de romanizare.

Dacia a avut o numeroasă armată de ocupație. Elementul militar — sustine autoarea cu dreptate — a jucat un rol însemnat în administrarea orașelor și în exploatare. Participarea activă a militarilor în administrația

provinciei este iarăși „una dintre particularitățile romanizării Daciei și subliniază caracterul militar al acestei provincii“.

În ceea ce privește exploatarea minelor de aur din Dacia, Romanii au adus muncitori specializați și au instituit o administrație proprie, în fruntea căreia se afla un procurator aurariarum în persoana unui libert al împăratului. În Dacia, este caracteristică darea în arenda a minelor și întrebuintarea brațelor libere de muncă, alături de sclavii particulari și de stat, care au fost aci mai puțin utilizați față de muncitorii liberi. Din tablele cerate descoperite în regiunea auriferă din Transilvania rezultă că se încheiau contracte de vânzare de sclavi și de angajare de brațe de muncă. „Existența unei formule stabile de contract — scrie Cruglicova — în care se prevăd interesele ambelor părți, precum și existența scribilor speciali, care compun aceste contracte, dovedește răspândirea largă în Dacia a întrebuintării brațelor libere de muncă în mine“.

Cu toată dezvoltarea vieții urbane și meșteșugărești, Dacia rămâne tot o provincie cu caracter agricol. Chiar orașele își păstrează și ele această caracteristică. Dacia nu a cunoscut marea proprietate funciară, întru cât Romanii au urmărit aci o politică social-economică bazată pe proprietatea mică și mijlocie, care era mai potrivită pentru realizarea programului de colonizare. Pe când romanizarea a atins în cea mai mare parte orașele și regiunile miniere, ea nu a putut pătrunde în ținuturile agricole populate de băștinașii ostili autorității romane. Din mijlocul acestei populații băștinașe s'au ridicat și acei *latrones*, care au dus o luptă de partizani împotriva Romanilor. Concepția unei romanizări necomplete a Daciei — singura justă — îi îngăduie autoarei să pună și problema înrăuririi exercitării de cultura localnicilor asupra culturii provinciale romane, care a dat acesteia un anumit aspect caracteristic. Acesta se vede de pildă, în artă și în religie.

În studiul de față au fost atinse probleme variate din istoria veche a Republicii Populare Române, dintre care unele au fost privite într-o lumină cu totul nouă. Studiul publicat de I. Cruglicova ne-a folosit în mod real în predarea istoriei patriei noastre la facultățile de istorie și ne va ajuta, de asemenea, în rezolvarea unor probleme speciale referitoare la istoria populației băștinașe în timpul stăpânirii romane.

D. B

A. D. DMITRIEV, *Căderea Daciei. Cu privire la problema legăturii dintre mișcările de eliberare din imperiul roman și migrațiile barbarilor*, în *Vestnic Drevnei Istorii*, Nr. 1. 1949.

Istoricul sovietic combate concepția antiștiințifică a istoriografiei burheze, care a „explicat“ succesele barbarilor asupra Romanilor prin calitățile „superioare“ ale Germanilor, fără să țină seamă că atacurile barbarilor din sec. III și IV se petreceau în strânsă legătură cu lupta maselor asuprite din interiorul Imperiului. Populația din Dacia, exploatată crunt de către Romani, a fost prima care s'a aliat cu lumea „barbară“ din afară, în lupta comună împotriva cotropitorilor romani. Dacia este cea dintâiu provincie, din care Romanii sunt izgoniți și pe unde barbarii trec treptat, treptat, în imperiu. Cum se poate explica acest eveniment istoric?

Dmitriev arată, în continuare, că în Dacia a fost adusă o masă de coloniști: negustori, funcționari imperiali, cumpărători de robi, meseriași, speculanți, aventurieri, perceptori, veterani, la care se adăuga, de sigur, armata de ocupație, al cărei efectiv sporea pe măsură ce lupta de eliberare lua proporții. Dacia a fost întărită puternic din punct de vedere militar, ca să poată opri pătrunderea barbarilor în imperiu. Sistemul de apărare al Daciei a fost unit cu acela al Moesiei Inferioare și al Moesiei Superioare, ca să poată rezista și mai bine atacurilor din afară. Și totuși, linia de apărare a Daciei este străpunsă și Dacia se va elibera curând. Aceasta nu se datorește numai unei forțe exterioare, ci mai ales unei forțe interne. „Forța aceasta — scrie Dmitriev — a fost lupta de eliberare a poporului dac în-

robot, care se contopea cu presiunea lumii barbare din regiunea carpato-dunăreană". La această luptă a luat parte poporul dac de rând, care nu s'a împăcat cu stăpânirea romană și cu cultura romană. Resturile aristocrației dace au trecut în rândurile stăpânilor de sclavi romani primind avantaje din partea ocupanților. Dacii simpli însă au dus o luptă consecventă împotriva cotropitorilor. Unii dintre ei au luptat ca partizani, fiindcă în ceea ce privește justiția romană numele *latrones* — „bandiți“ — trebuie să vedem acele elemente dace revoltate împotriva Romanilor, iar activitatea acestor *latrones* trebuie să o considerăm ca o formă a luptei antiromane.

Dar poporul dac s'a manifestat și în mod deschis împotriva stăpânitorilor romani, fiind ajutat în lupta sa de „Dacii liberi“ și de alți barbari dela frontiera provinciei Dacia. Astfel, prima răscoală atestată de izvoare — arată autorul — a avut loc în 139, o alta în 143 și a treia în 156—157. În special, ultima răscoală, care a izbucnit în Nordul provinciei, n'a putut fi înăbușită decât cu foarte mari eforturi din partea Romanilor. Noi trupe de ocupație au fost aduse în Dacia, iar pentru a preîntâmpina o nouă răscoală, Dacia este împărțită în trei părți: Dacia Porolissensis, Dacia Apulensis și Dacia Malvensis. O atare reorganizare era determinată de lupta băștinașilor împotriva ocupanților. Trebuie să adăugăm însă că și reorganizarea din vremea lui Hadrian, când Dacia a fost împărțită în Dacia Superior și Dacia Inferior, avusese loc după cea dintâi și cea mai puternică revoluție a băștinașilor (în 117—118), care era pe punctul să-și atingă scopul: sfărâmarea regimului sclavagist și eliberarea Daciei. Atunci este distrus și podul de peste Dunăre.

În timpul războaielor marcomanice, populația băștinașă, în unire cu Dacii liberi și alte neamuri barbare se află în plină revoltă. Frontierele Daciei sunt străpuse și Dacii liberi, sub conducerea șefului lor Tarob, ajung până la Sarmisegetuza. Regiunea minieră este pustiită. Focul răscoalei pătrunde și la Sud de Dunăre. Masele oprimate de aci deschid drumul Costobocilor, care pătrund până departe în Peninsula Balcanică, fără a întâmpina o rezistență serioasă. Mișcarea de eliberare a populației subjugate din Dacia, Moesia și Tracia a ușurat și de data aceasta atacurile date din afară de către Dacii liberi, de Carpi și de celelalte neamuri barbare. După înăbușirea răscoalei și respingerea atacurilor barbarilor, Romanii au luat măsuri de militarizare a Daciei. Regimul militar a fost înăsprit prin reformele lui Septimiu Sever. Se întăresc frontierele Daciei, cu scopul de a opri, nu numai atacurile din afară, dar și de a împiedeca legăturile dintre populația băștinașă din interiorul provinciei Dacia și cea din afara acesteia. Cu toate măsurile luate, răscoalele nu au încetat și alianța cu barbarii nu a fost ruptă. Dela împăratul Caracalla și până la Aurelian — adică până la eliberare — lupta băștinașilor se intensifică și atacurile din afară se întesesc. Factorul esențial în această luptă îl constituie forța din interiorul Daciei, aceea care a subminat stăpânirea romană. Numai în urma acestei lupte interioare de eliberare — scrie Dmitriev aci — apărarea puternică a cetății dacice dela începutul așa numitelor „războaie gotice“ dela Dunăre a fost în fond străpunsă, și era greu să mai fie menținută. Gallienus a evacuat parțial Dacia, retrăgându-se în Sudul acestei provincii, iar pe vremea lui Aurelian, Romanii sunt siliți să evacueze integral Dacia. Odată cu armata, se retrag coloniștii, funcționarii și toți aceia, a căror bună stare era legată de puterea romană. Populația băștinașă a rămas la vetrele ei sărace, fiindcă nu avea nimic de riscat sub stăpânirea barbarilor, ci din contră — susține cu dreptate istoricul sovietic — noua situație era mai bună decât sub regimul sclavagist roman.

Studiul lui A. D. Dmitriev ne înfățișează în adevărata lumină una dintre cele mai interesante probleme din istoria veche a patriei noastre. În istoriografia românească de până la 23 August 1944, această problemă nici nu a fost pusă. De aceea, studiul savantului sovietic se împune cu atât mai mult atenției cercetătorilor români.

B. D.

UTCENCO S. L. *Lupta ideologică politică la Roma în ajunul căderii Republicii*. Autoreferat. (Din istoricul ideilor politice din sec. I, în. e. n.) din „Izvestia Academii Nauc”. S ria istorie și filosofie, V. VI. Nr. 2, 1949.

În acest autoreferat, istoricul Utcenco prezintă ideologia politică a societății romane într'una din perioadele cele mai încordate și a mai importante ale istoriei sale: în aceea din ajunul căderii republicii romane și a instaurării dictaturii militare a clasei stăpânitoare de proprietari de sclavi, adică a imperiului.

Istoriografia burgheză modernă n'a reușit să dea un studiu de sinteză a ideologiei politice a societății romane. Acest fenomen nu este întâmplător; el este în totul explicabil. O cercetare și o analiză lipsită de păneri preconcipute a ideologiei politice duce în mod inevitabil la problema luptei de clasă în antichitate.

Istoricul sovietic, înarmat cu cunoașterea legilor dezvoltării sociale, bazându-se pe învățătura marxist-leninistă a luptei de clasă ca forță motrice a procesului istoric, posedă largi posibilități de a supune unei adânci și amănunțite analize faptele și fenomenele ideologice, desvâluind până la capăt esența lor de clasă.

Privit din acest punct de vedere, studiul ideologiei politice romane poate să dea o nouă interpretare problemei complexe, și în bună parte, rămasă încă nerezolvată, a însemnătății istorice a începuturilor imperiului roman.

Cercetarea vieții ideologice a unei societăți cu clase nu poate fi despărțită de studiul bazelor social-economice ale acestei societăți, precum și a fenomenelor concrete ale luptei de clasă. Iată de ce înainte de toate, trebuie să se determine specificul și unele tendințe fundamentale ale dezvoltării luptei social-politice în societatea sclavagistă a Romei.

Una din aceste tendințe este cea democratică. O putem urmări până în ultimii ani ai existenței republicii în mișcarea Grachilor și în activitatea „marilor tribuni” ca Appuleius Saturninus, Livius Drusus junior și alții.

Mișcarea democratică a acestei perioade se caracterizează prin metode de luptă revoluționare, sprijinite pe plebea dela sate și orașe. Ca urmare a acestei mișcări, se formează „partidele” politice romane „optimates” și „populares”. Incontestabil că ideile politice și teoriile elenistice au avut o mare influență asupra ideologiei politice a Grachilor și a adepților lor, fapt dovedit în mod destul de limpede pentru prima oară de savanții sovietici Vipper și Protasova. Studiul faptelor concrete ale luptei de clasă din Roma ne permite să vorbim de existența și a unei alte tendințe, care poate fi definită ca o tendință conservatoare-aristocratică.

Analiza acestor două tendințe îi permite lui Utcenco să supună unei critice serioase aprecierile unor istorici burghezi ca Mommsen, Meyer, Gardthausen, etc., asupra activității Grachilor sau a politicii sociale a lui August, și să arate rolul progresist al științei istorice sovietice. Concepția burgheză a pătrunderii pașnice „idilice” a influențelor străine la Roma denaturează realitatea istorică și de aceea nu suportă o critică serioasă, constată Utcenco. Pătrunderea la Roma a influențelor culturale elenistice și orientale a avut loc în cursul unei încordate lupte ideologice, care oglindea relațiile reciproce social-politice complexe și contradictorii ale epocii.

Începând cam din epoca lui Sulla, capătă o largă răspândire la Roma ideile filosofice provenite de regulă din țările orientului elenistic. Răspândirea acestor influențe întâlnește o aprigă și dărză rezistență în societatea romană și în orice caz nu putea fi vorba de o adaptare pașnică a culturii elenistice superioare, ci mai de grabă de o luptă împotriva acestei influențe.

În acest sens, Utcenco citează lupta lui Cato cu „nova flagitia”, măsurile de expulsare din Roma a filosofilor și retorilor greci. Rezultatele acestei lupte sunt simptomatice — constată mai departe Utcenco — se poate vorbi de „acțiunea inversă a culturii și mediului politic roman, despre în-

frângerea influențelor culturale străine, precum și despre formarea unei culturii ideologice romane independente”.

Procesul luptei ideologice și, în particular, ideologia politică a Romanilor își găsește cea mai timpurie și destul de vie expresie în anale. Se poate vorbi de anumite trăsături generale și caracteristice ale analisticei romane: de ex. nu s'a scris decât istoria Romei și de preferință istoria politică; în aceste limite se observă o tendință de a cuprinde toate evenimentele și de a le analiza, de a expune evenimentele „ab urbe condita”. Și, în sfârșit, de a evidenția personalități individuale marcante, ca purtători ai procesului istoric.

Din tendințele politice care stau la baza analelor romane, se nasc în dezvoltarea ideilor politice ale societății romane două orientări opuse. Una din aceste orientări își găsește cea mai completă expresie în dezvoltarea concepțiilor politice ale lui Sallustiu, cealaltă în teoriile politice și în lozincile lui Cicero. Studiarea lui Cicero și a lui Sallustiu, ca pe cei mai de seamă reprezentanți ai gândirii politice romane din secolul I, ne permite să ne formăm o idee mai completă asupra dezvoltării și a tendințelor fundamentale ale luptei ideologice în societatea romană din ajunul căderii republicii romane.

Utcenco încearcă să examineze dezvoltarea concepțiilor politice ale lui Sallustiu, ca un proces de dezvoltare dialectic complex și contradictoriu. Analiza dezvoltării concepțiilor politice ale lui Sallustiu începe cu studiul primei sale lucrări literare „Epistolae către Caesar”. În momentul de față nu există nicio îndoială că Sallustiu este autorul acestor „Epistolae” — constată Utcenco. Analiza „Epistolelor către Caesar” și a „Conjurației lui Catilina” ne permite să lămurim concepția istorică filosofică a lui Sallustiu. Ne izbim aci de problema influenței lui Platon asupra lui Sallustiu. Această influență este indiscutabilă; trebuie însă să subliniem că Sallustiu a preluat în mod creator această influență eliminând multe elemente reacționare, atât ale sistemului filosofiei lui Platon, cât și ale concepției sale despre Stat.

Concepția filosofică a lui Sallustiu se caracterizează printr'o schemă dualistă „animus-corporis” (transpusă de el în sfera vieții de Stat), prin teoria asupra gloriei ca scop al existenței și, în sfârșit, printr'o concepție bine stabilită asupra rolului personalității în istorie. Concepțiile lui Sallustiu asupra organizării ideale a statului sunt strâns legate de imaginea unui om de stat ideal. Tendința de a examina concepțiile lui Sallustiu în dezvoltarea lor ne permite să ajungem la noi concluzii cu privire la celebra caracterizare comparativă a lui Caesar cu Cato. Utcenco este de părere că, în această epocă, idealul omului de stat nu era pentru Sallustiu nici Caesar, nici Cato, ci un erou oarecare sintetizat de el, în care compensează lipsa calităților uneia dintre aceste personalități istorice, atribuindu-i calitățile celuilalt. Teoria decăderii moravurilor care operează ca noțiune morale și filosofice apare, la prima vedere, ca o teorie abstractă, care însă, după o examinare mai atentă, se învederează ca o armă a luptei politice a lui Sallustiu împotriva nobilimii romane, iar digresiunea istorică, din „Conjurația lui Catilina”, ca și întreaga lucrare, ca un pasionat act de acuzare, o invectivă împotriva nobilimii.

Sallustiu ajunge la concluzia unei „perfidii innăscute” a nobilimii, unei descompuneri complete a senatului și ceea ce prezintă interes pentru noi, la ideea priorității poporului în stat, la aptitudinea lui pentru guvernare. Acesta este momentul obiectiv progresiv al dezvoltării concepțiilor politice ale lui Sallustiu. Sallustiu apare în fața noastră ca un reprezentant al celor pături ale clasei stăpânitoare, care aveau o atitudine negativă și de opoziție față de încercările de a instaura dictatura militară, atât în epoca lui Caesar, cât și în epoca celui de al doilea triumvirat, Sallustiu, fiind reprezentantul acestei pături sociale, ducea o luptă ideologică, de pe poziția democrației sclavagiste romane, împotriva unor încercări de acest fel. În felul acesta dezvoltarea concepțiilor politice ale lui Sallustiu ne dau ima-

ginea vie asupra uneia din tendințele fundamentale ale luptei social-politice din Roma și asupra ogîndirii acestei lupte în sfera ideilor politice. Concepțiile politice ale lui Cicero reprezintă un fenomen complex și contradictoriu. Utcenco începe analiza acestor concepții cu teoria lui Cicero asupra formei mixte a structurii Statului. Cicero privește structura mixtă nu ca o normă ideală, ci ca un fapt real, întruchipat în regimul senatului din perioada de înflorire a republicii romane — până la mișcarea Gracilor. Pe atunci exista „concordia în civitate”, condiționată de „armonia păturilor sociale” (De rep. II, 42,69). Această afirmație dovedește că teoria structurii mixte a statului n'a fost pentru Cicero altceva decât o bază teoretică a lozincilor preferate în activitatea politicii sale practice „Concordia ordinum” și „Consensus bonorum omnium”. Lozincile lui Cicero situate „deasupra claselor” corespundeau intereselor păturii de sus a claselor dominante și ogîndeau tendința lor spre o anumită consolidare în perioada dată. Aceste lozinci tindeau la realizarea unei oarecare neutralizări a păturilor mijlocii și de jos a proprietarilor de sclavi, ceea ce și explică extinderea apelului la „consensus bonorum omnium”, la toate păturile populației libere, sub condiția indispensabilă ca ele să fie demne de încredere.

În tratatul lui Cicero „De officiis”, cartea I-a, se acordă multă atenție analizei teoretice, a principiilor morale a activității politice și de stat a unui „vir bonus” ideal. Esența concepțiilor dezvoltate în „De officiis” sunt rezumate de Cicero ca fiind principalele „virtuți sociale”, ca dreptatea, filantropia, mărinimia, înțelepciunea, precum și consecințele care decurg din ele. Acestea sunt virtuțile și calitățile morale fundamentale, necesare pentru ca să poată participa la activitatea politică și publică un „vir bonus”, care, înainte de a fi chemat la aceasta, duce vieața particulară a unui „bonus agricola, bonusque colonus”.

Studiul dialogului „Laelius” arată că interesele statului trebuie puse totdeauna înaintea cerințelor prieteniei. Tocmai aceasta este problema centrală în jurul căreia se desfășoară polemica dintre Cicero și Matius, care ne dă, la rândul ei, o imagine a luptei între două concepții asupra lumii, între două ideologii. Mediul din care se alimentau concepțiile lui Matius și teoria lui asupra „prieteniei pure” era lumea elenistică cu legăturile ei sociale de stat, ce se aflau în descompunere în acea vreme. Sfera ideologică în baza căreia a luat naștere interpretarea pe care a dă Cicero noțiunii de „amicitia” a fost societatea romană din sec. II și I, care înglobase și prelucrase în mod creator, pe baza romană „națională”, cele mai importante elemente ale culturii elenistice, în înfăptuirea larg al cuvântului.

Nu este greu să ne convingem — constată Utcenco — că frazeologia politică pe care o folosește Cicero coincide, într-o serie întreagă de detalii, cu cea folosită de August. Această împrejurare a permis istoricilor burghezi ca: Ferrero, Taeger, Reitzenstein, etc., să-l declare pe Cicero un adept conștient și apologet al monarhiei.

Savantii burghezi, care îl consideră pe Cicero drept un apologet al monarhiei — sau dimpotrivă ca un adept al republicii tradiționale, micșorează, fără indoială, în mare măsură fizionomia complexă și contradictorie a lui Cicero. Caracterul complex și tragic al figurii lui Cicero ca și secretul dedublării sale constau în faptul că subiectiv, Cicero a rămas, până la moarte, un adept convins și pasionat al republicii, pe când obiectiv, a rămas propagatorul lozincilor deasupra claselor, „concordia ordinum” și „consensus bonorum omnium”, și a pregătit, din punct de vedere ideologic, victoria principatului.

Iată, deci, care sunt concepțiile politice ale lui Cicero, care ne dau imaginea tendinței conservatoare-aristocratice a dezvoltării luptei social-politice din Roma și ogîndirea acestei lupte în sfera ideilor politice.

Utcenco a început autoreferatul prin a sublinia deosebita dintre lumea greacă și cea romană, ignorată de știința burgheză, scoțând astfel, în evidență trăsăturile originale ale societății sclavagiste romane. Apoi trece

la determinarea tendințelor fundamentale ale luptei social-politice din sânul societății romane. Una din aceste tendințe a îndeplinit-o ca o tendință democratică, ținând seama de unele particularități și condiții de dezvoltare ale democrației sclavagiste romane, încearcă să folosească, de exemplu, **aprecierea mișcării Grachilor** desvăluind caracteristicile concrete ale tendinței care ne interesează. Pe acest plan, constatarea esențială o constituie concluzia asupra formei ascuțite în care s'a desfășurat lupta între partide și care caracterizează dezvoltarea acestei tendințe.

Cealaltă tendință, a luptei social-politice din Roma, poartă un caracter anti-democratic bine lămurit, oglindind în dezvoltarea ei **interesele de clasă ale păturilor de sus, ale societății sclavagiste romane**. Această a doua tendință, Utcenco o urmărește în momentul culminant al dezvoltării sale, luând ca exemplu activitatea lui August, a cărei apreciere îi permite să-i **descopere trăsăturile ei caracteristice**. Aci, constatarea esențială este concluzia cu privire la tendința de a înlocui lupta pentru interesele de partid cu **aparența unei lupte pentru lozincile și sarcinile „deasupra partidelor“ și „generale de stat“**.

Analizând apoi viața ideologică a societății romane din sec. II și I, Utcenco ajunge la concluzia că ea constituie sfera în care se oglindesc tendințele și orientările luptei social-politice care ne interesează. Această oglindire se constată în existența a două lozinci de propagandă: lozinca luptei pentru „interesele de partid“ ale unei anumite păături sociale a societății sclavagiste romane și lozinca luptei pentru interesele „generale de stat“. Cel mai mare propagandist al primei lozinci este, după părerea lui Utcenco, Sallustiu, care mai păstrează încă viu „vechiul curent democratic“; dimpotrivă cel mai de seamă adept și purtător de cuvânt al celei de a doua lozinci este Cicero, care tocmai de aceea apare în mod obiectiv ca precursor al noului regim politic. În sistemul concepțiilor politice ale lui Sallustiu, pe care Utcenco a căutat să le urmărească și să le lămurească în dezvoltarea lor, se simte acel „curent democratic clasic“, cu aproape toate caracteristicile și particularitățile sale, cu pronunțata lui tendință de partid, cu coloritul vădit clemențist. Aceste principii democratice ale lui Sallustiu au determinat atitudinea lui negativă și a categoriei de clasă pe care o reprezintă față de dictatura lui Caesar și de cel de al doilea triumvirat.

Studiul concepțiilor politice ale lui Cicero ne-au arătat aspectul ideologic al noului regim. Într-adevăr, Cicero a fost, după cum se știe, cel mai de seamă reprezentant al frazeologiei „deasupra partidelor“ și este acela care a găsit folosul său în expresia concretă și eficace, în lozincile „*concordia ordinum*“ și „*consensus bonorum omnium*“, în preaslăvirea tradiției „*purromane*“, precum și în „*mores majorum*“, lozinci care au servit ulterior drept **inveliș ideologic** atât de potrivit pentru noul regim. Acestea au fost **lozincile păturii de sus a clasei sclavagiste romane, ale cărei interese le exprima tocmai Caesar**. În felul acesta, analiza concretă a luptei social-politice și ideologice, în societatea sclavagistă romană din secolul I, ne permite să lămurim problema pregătirii ideologice a principatului.

I. St. M.

C. M. COLOBOVA, *Contribuții la istoria problemei privitoare la colonizarea greacă*, în *Vestnic Drevnei Istoriei* Nr. 2, 1949, p. 121—131.

Problema colonizării grecești, mai ales pe țărmul de Nord al Mării Negre, preocupă de mult știința sovietică. Rezultatele cercetărilor sunt, de pe acum, impresionante, atât prin materialul nou dat la iveală, cât și, mai cu seamă, prin interpretarea, cu adevărat științifică, în lumina materialismului istoric, nu numai a acestui material, ci și a celui-lăsat moștenire de știința rusă. O idee — sumară de sigur — a rezultatelor obținute — ne-am putut forma din comunicările publice și dările de seamă apărute în publicistica noastră, în special în legătură cu lucrarea savantului sovietic A. A.

lessen „Colonizarea greacă pe țărmul nordic al Mării Negre”, Leningrad, 1947, și cu discuțiile suscitade de această lucrare. (A se vedea Nr. trecut al revistei noastre, p. 280—282 și 283—284 cp, și „Analele Româno-Sovietice”, Nr. 6, 1947, p. 976—986).

Pe baza acestor rezultate, savanta sovietică C. M. Colobova socotește sosit momentul „de a se reexamina părerile savanților burghezi, din punctul de vedere al științei sovietice și de a se schița metode noi de cercetare a problemei complicate și dificile a colonizării antice, problemă care poate fi rezolvată definitiv numai prin munca creatoare a colectivului de istorici și arheologi sovietici” (p. 122). O contribuție serioasă la reexaminarea problemei o constituie tocmai articolul de care ne ocupăm.

Autoarea începe cu constatarea că poate nicăiri, ca în tratarea acestei probleme, nu s'a manifestat mai clar neputința, eclecticismul și modernizarea brutală a științei burgheze așezată net pe pozițiile de clasă ale europenilor colonizatori. Așa se explică și faptul că interesul pentru problema colonizării grecești apare, în știința burgheză, în a doua jumătate a sec. XVIII, și anume în Franța și Anglia, adică tocmai atunci și acolo unde problema politiceii coloniale moderne era de cea mai mare actualitate. Nu este deci de mirare că primele lucrări, apărute în acest domeniu, în special acelea ale francezului Saint-Croix („De l'état et du sort des colonies des anciens peuples”, 1779) și a englezului L. B. Bougainville („History of the colonisation of the Free States of Antiquity, applied to the present contest between G. B. and her American Colonies”, 1777), „poartă amprenta vădită a intereselor coloniale acute contemporane”.

Același caracter îl are și lucrarea, în patru volume a lui Raoul Rochette („Histoire critique de l'établissement des colonies grecques”), apărută în 1814—1815, în legătură cu planurile coloniale ale lui Napoleon. Cartea lui Rochette prezintă însă, în plus, marele interes că, înafară de amploarea și răspândirea ei, formulează aproape toate tezele susținute, cu ușoare modificări și accentuarea mai mică sau mai mare a unora dintre ele, de întreaga istoriografie burgheză de mai târziu.

Pentru Raoul Rochette, cauzele fundamentale ale colonizării grecești constau în orgoliul național și în sistemul religios al Grecilor, la care se adaugă: surplusul de populație, fertilitatea redusă a pământului, răzburările de sânge și luptele politice, crearea unei bariere de apărare a civilizației grecești de lumea barbară și, în sfârșit, dar mai târziu, avantajele oferite agriculturii pe câmpiile mănoase ale coloniilor și avantajele comerțului. Tot lui Rochette i se datorește și teza — atât de călduros îmbrățișată de toți istoricii burghezi — despre rolul civilizator al colonizării grecești.

Această idealizare și modernizare a istoriei antice, reluată, cu unele variante, de istorici ca Ed. Meyer, Beloch, Curtius, Busolt, Gardner, Bilabel și alții își aveau tάλcul lor politic anume de a justifica expansiunea colonială a țărilor capitaliste europene, colonizarea greacă nefiind decât o etapă premergătoare a colonizării europene, iar, sub raport calitativ, fiind identică cu ea. Așa se explică accentuarea, din ce în ce mai mult, ca factor hotărâtor al colonizării grecești, a lipsei de pământ suficient și a surplusului de populație. Este adevărat că, alături de aceste cauze principale, sau ca o consecință a lor, unii savanți burghezi mai subliniază și expansiunea comercială, — Ed. Meyer o socotește chiar principala cauză, întocmai ca la colonizarea europeană — și, pe un plan cu totul secundar, lupta de clasă. Aceasta din urmă, care duce la îmbogățirea cu pământ a unora și lipsa de pământ a altora, este prezentată, de altfel, ca neavând nicio legătură cu surplusul de populație, care rămâne cauza fundamentală, factorul absolut.

„Aceasta este — spune Colobova — schema în deobște recunoscută, care s'a consolidat statornic în lucrările istoricilor Greciei vechi din Europa occidentală. După 150 de ani dela apariția cărții lui Raoul Rochette, nu s'a adăugat, în fond, nimic nou. S'a perfecționat tehnica muncii științifice, s'a dezvoltat aportul critic al izvoarelor, la izvoarele literare s'au adăugat

cele epigrafice, dar au rămas neatînse și apologia colonizării și cei doi stâlpi neclintii ai ei: *suprapopulația și pământul insuficient, precum și expansiunea comercială, legată de dezvoltarea navigației* (sau ca început sau ca rezultat)" (p. 124).

Este drept că au fost și unii istorici burghezi — ca de pildă Guiraud și Toutain — care s'au îndoit de existența unei suprapopulări în Grecia secolelor IX—VIII, ideea insuficienței pământului este însă menținută; numai că ea este pusă — de Guiraud — nu pe seama desimii excesive a populației, ci pe a indivizibilității proprietății funciare a gîntii, explicație, de altfel neacceptată de Toutain, care invocă tabloul parcelării proprietăților funciare din „Munci și zile“ al lui Hesiod. În orice caz, textele invocate în sprijinul acestei teorii asupra indivizibilității proprietății (Aristoteles, „Politica“, II, 3, 7; 6, 13; 9, 7), deși se referă la norma natalității, „vorbesc — după cum just observă Colobova — despre sporierea inegalității funciare, iar nu despre surplusul de populație“, deci „prisosul de populație n'a constituit niciodată și nicăieri cauza primă (a colonizării); acest motiv este necesar pentru justificarea, într'un caz, a cuceririlor coloniale, în altul, a războaielor agresive“ (p. 125).

Acest caracter imperialist al tezei excesului de populație, care ar justifica expansiunea colonială, nu numai în antichitate, ci și astăzi, apare și mai evident, dacă ținem seama că, în fond, ea se bazează pe argumentele ultra-reacționarului Malthus, a căror esență de clasă a fost derascată, în mod strălucit, de Karl Marx, în următoarele cuvinte: „Era mult mai comod, corespundea mai mult intereselor clasei dominante, pe care o tîmăia Malthus cu o stăruință pur popească, de a explica această „suprapopulare“, prin legile eterne ale firii și nu exclusiv, prin legile naturale ale producției capitaliste“ (Marx și Engels, Opere, vol. IX, p. 278). Cît de adevărată este această observație a lui Marx, o dovedește reluarea teoriei lui Malthus de către un apologet actual al imperialismului anglo-american, biologul englez Huxley.

Colonizarea greacă, conchide savanta sovietică, bazându-se pe observațiile lui Marx și Engels și pe o justă interpretare a izvoarelor, își are cauza principală nu într'o suprapopulare absolută, ci într'o suprapopulare relativă, datorită creșterii inegalității funciare și inegalității sociale, care amenința integritatea politică a polis-ului grecesc sclavagist în formație, iar „întreaga teorie a suprapopulării absolute se bazează, cum a dovedit-o Marx (Marx și Engels, vol. XVII, p. 691 și urm.), pe dorința de a eterniza inegalitatea umană, ca pe o categorie firească, naturală, dată de Dumnezeu“ (p. 126).

În ceea ce privește caracterul comercial al colonizării, susținut, la început, cu tărie, de savanții burghezi ca Ed. Mayer, Beloch și Pöhlmann, care, deși îl modernizau puternic, puneau totuși, pe primul plan, factorul economic, el este trecut, din ce în ce mai mult, în ultima vreme, pe plan secundar. În schimb, se accentuează, tot mai mult o altă idee — de altfel veche — anume ideea influenței binefăcătoare unilaterale a culturii grecești asupra popoarelor atrase în orbita colonizării, cu neglijarea totală a situației și dezvoltării istorice a acestor popoare. S'a mers chiar mai departe, insistându-se asupra caracterului desinteresat al colonizării, care n'ar fi pornită din motive economice, ci pur și simplu, din spiritul de aventură al Grecilor. Aceasta este teza susținută mai recent, de istorici burghezi ca Michell, Hasebroek și alții. Sensul acestei noi „explicații“ nu este greu de desprins. El corespunde tendinței de a da o nouă justificare politicei coloniale actuale. Căci — subliniază, pe bună dreptate Colobova — „Dacă — ținând seama de limitele calitative șterse din lumea veche și cea nouă, dintre colonizarea antică și cea nouă — reducem colonizarea greacă la geografie și la curiozitatea „Kulturträger-ilor“ greci, va fi posibil să facem abstracție de interesul economic al metropolelor în colonii: va fi posibil să se scoată pe primul plan noblețea raselor colonizatorilor albi, care ajută, în mod desinteresat, progresul cultural al popoarelor colonizate“ (p. 128). Ce departe suntem de învățații burghezi din epoca preimperialistă, care, având cel puțin meritul sincerității, vorbeau deschis, ca Ludwig Ross,

de pildă, de dreptul la colonizare al Europeanilor, ca altă dată al Fenicienilor, Grecilor și Romanilor, și anume dreptul celui mai tare!

Concluzia la care ajunge savanta sovietică, la capătul acestei strânse analize a celor mai însemnate lucrări ale istoriografiei burgheze, cu privire la colonizarea greacă, este că „istoria colonizării grecești din sec. VIII—VI î. e. n. este încă nescrisă și toate problemele ei de bază au rămas nerezoivate“ (p. 129). Aceasta, în primul rând, din cauza poziției de clasă a cercetătorilor, dar și din cauza neglijării arheologiei, fără ajutorul căreia nu se poate rezolva nu numai problema colonizării grecești, dar nici alte numeroase probleme de istorie greacă. Nu este deci întâmplătoare atenția mare care se dă, în U.R.S.S. cercetărilor arheologice, cu ajutorul cărora s'a început o muncă serioasă de cercetare a problemelor legate de colonizarea greacă. Pe baza acestor cercetări, savanți ca S. A. Jebelev, A. N. Zograf, T. N. Cnipovici și A. A. Iessen au ajuns, în lucrările lor, la o serie de concluzii noi, de importanță esențială și la o nouă formulare a problemei colonizării grecești.

În primul rând, s'a stabilit că colonizarea greacă propriu zisă a fost precedată de o lungă perioadă precolonizatorică de legături ale Grecilor cu Țiitoralul Mării Negre; în al doilea rând, coloniile grecești au apărut numai atunci când triburile locale au atins stadiul de evoluție socială propriu *schimbului reciproc*: în al treilea rând, colonizarea greacă este un complex proces *bilateral*, în care au un cuvânt de spus nu numai Grecii, ci și triburile băștinașe; în al patrulea rând, însăși problema influenței culturale trebuie privită nu numai din punctul de vedere al Grecilor, ci și al băștinașilor; în sfârșit nu trebuie scăpat din vedere că coloniile grecești au apărut de-a-lungul căilor de comunicație comercială deschise de triburi și popoare, poate cu milenii înaintea Grecilor.

Din această sumară prezentare, s'a putut vedea — credem — la ce bogăție de concluzii științifice juste se poate ajunge pe baza interpretării marxist-leniniste a izvoarelor istorice, mai ales arheologice, într'o problemă atât de dificilă și intenționat complicată de istoriografia burgheză. Aceste concluzii ca și metoda de lucru trebuie să devină un îndreptar pentru istoricii noștri în rezolvarea multiplelor probleme, pe care le pune și la noi colonizarea greacă.

I. S.

M. S. SERGHEENCO, *Contribuții la istoria raporturilor de colonat*, în *Vestnic Drevnei Istorii*, Nr. 2, 1949, p. 56—60.

Privitor la problema atât de importantă a colonatului, prof. Sergheenco constată că, deși în linii mari fenomenul colonatului este cunoscut, lipsesc totuși amănunte precise în privința raporturilor dintre stăpân și colon, cum ar fi plata exactă a sumei datorate stăpânului, termenul la care se achită, etc. Columella aduce un amănunt în legătură cu această problemă. El amintește de unele mici adausuri (*parvae accessiones*), plăți în natură, pe care colonul e obligat să le dea stăpânului, precizând numai unul din aceste adausuri și anume, obligația colonului de a aduce lemne stăpânului. Alte detalii nu avem. Prof. Sergheenco scoate noi precizări în această problemă pornind dela o poezie a lui Martial, III, 58. Scena se petrece la moșia unui prieten al său. După ce poetul descrie în amănunțime gospodăria prietenului său, ne arată cum e primit la sosirea sa acolo: „colonul (rusticus salutator) nu vine cu mâna goală: unul aduce faguri de miere și un con de brânză din *Sassina* împădurită, altul îi oferă chițcani somnoroși, acesta puilul plângător al unei mame păroase (ied); altul claponi opriți de a iubi; fetele mai mari ale colonilor cinstiți îi oferă în panere împletite darurile mamelor. După ce munca e terminată este invitat vecinul voios (*laetus vicinus*). Masa îmbelșugată nu oprește mâncăruri pentru a doua zi — toți se satură și sluga sătulă nu inviază pe meseanul beat“. Bazându-se pe modul obișnuit de a compune al lui Martial, care este acela al înșirării de amănunte fără reveniri și fără privire

de ansamblu, prof. Sergheenco trage concluzia că *rusticus saluator* nu poate fi identic cu *laetus vicinus*, om liber, prieten cu stăpânul. El este deci colon, clientul rustic. Teza sa, prof. Sergheenco o sprijină și pe alte citate din Martial, VII, 31: *găini din gălăgioasa curte de păsări și ouă, smochine din Chios îngălbenite... fătul grosolan al caprei behăitoare... măslina... legume înălbite de ger... tot ce-ți trimite intendentul tău din Umbria sau colonul... toate acestea pentru mine cresc în Subura* și X, 87: în care e vorba e un ied pe care colonul îl aduce în dar lui Restitutus de ziua lui de naștere.

Din toate aceste exemple, prof. Sergheenco conchide că e vorba de **daruri în natură** (*parvae accessiones*) obligatorii la anumite ocazii: (de ziua nașterii stăpânului, la sosirea lui, etc.). Rezultă din cele arătate de Martial ca și dintr-o scrisoare a lui Plinius că principiul plăților în natură, la început rare și obișnuite numai în anumite ramuri de producție agricolă, se extinde. Aceste plăți, așa cum rezultă din Martial, nu erau prea mari. Ele au mai mult o semnificație principială, arătând extinderea puterii stăpânului asupra tuturor ramurilor de producție din gospodăria colonului.

Concluzia prof. Sergheenco este că la început arendașii coloni, oameni liberi aduceau în anumite zile daruri benevole patronului, iar cu timpul, aceste cadouri s'au transformat în plăți obligatorii — chiar din sec. I al erei noastre, constituind obligații precise ale plății în natură. Iar din faptul amintit de Martial că i se aduce stăpânului și vânat din pădure și din cele spuse de Columella, că i se aduc lemne din pădure, rezultă că și timpul pe care-l cheltuia colonul pentru patron crește.

Cu aceasta se fac primii pași pe drumul care a dus la iobăgia colonului.

L. W.

S. I. COVALEV, *Monarhia lui Alexandru Macedoneanul*, în *Vestnic Drevnei Istorii*, 1949, 4, p. 29—40.

Articolul lui Covalev, „Monarhia lui Alexandru Macedoneanul“, trasează în câteva linii mari, directivele juste de urmărit în caracterizarea tipului de stat înființat de Alexandru. Covalev a plecat dela o înțelegere dată de tovarășul Stalin: „...Marile state ale lui Cyrus sau Alexandru nu puteau fi numite națiuni, căci ele s'au format istoricește din neamuri și rase diferite. Aceste state nu au fost națiuni, ci conglomerate de grupe întâmplătoare și slab închegate, care se destrăbeau și se reuneau în funcție de isbânzile și înfrângerile unui cuceritor sau altul“¹⁾.

Monarhia lui Alexandru a fost un rezultat necesar al proceselor istorice din sec. IV, î. e. n., care au avut loc atât în Peninsula Balcanică cât și în Asia. Procesele acestea erau complicate și contradictorii.

În Grecia criza formei de „polis“ atinsese un nivel care nu mai permitea o dezvoltare ulterioară. Orașul — Stat corespunsese unui anumit stadiu al forțelor de producție din societatea sclavagistă, și anume stadiului când un colectiv restrâns de stăpâni de sclavi exploata sclavia în cadrul limitat al „polis-ului“. În sec. IV forțele de producție au depășit limitele înguste ale polis-ului. Masa crescândă de sclavi nu mai putea fi dominată de aparatul din ce în ce mai mic de asuprire care era polis-ul. Legăturile comerciale care se intensificau cereau crearea unei piețe mai largi decât piețele locale restrânse. Sfărâmițarea politică a Greciei și nesfârșitele ciocniri războinice din sec. IV frâneau însă dezvoltarea comerțului și ocuparea de noi teritorii se impunea imperios. Iată motivul pentru care unele cercuri ale societății grecești, care doreau canalizarea masei urbane parazitare și agitată spre alte ținuturi, devin promacedonene.

Macedonia din mijlocul sec. IV era un stat sclavagist care trecea prin faza primului său avânt. La aristocrația macedoneană și la partea înstărită a

¹⁾ *Marxismul și problema națională*. Opere, Vol. II. Ed. P. M. R., p. 308.

țărănimii s'au dezvoltat năzuințe agresive, mai ales în urma reformelor regelui Filip, care lichidase ultimele rămășițe ale orânduirii gentilice și crease un stat militar puternic, bine organizat și centralizat,

Persia, în schimb, în urma încetării politiceei ei de cucerire, se simțea în mod fatal slăbită.

Asasinarea lui Filip în 336 dovedea contradicțiile din sânul societății macedonene și existența a diferitelor curente care luptau între ele. Toate grupările macedonene aveau puncte de contact cu preocupările păturilor comun interesate din lumea greacă și persană. Alexandru, în politica sa, a fost susținut până la capăt nu numai de unele elemente macedonene, dar și de cercurile oamenilor de afaceri din Asia Mică legate de piața persană internă de negustori fenicieni, de cămătari babilonieni, de clerul egiptean și de cercurile persane elenizate, pentru a nu mai vorbi de partidul promacedonean din Grecia. Baza monarhiei lui Alexandru, așa dar, nu a fost trainică, și statul cu caracter de universalitate, pe care Macedoneanul a dorit să-l înființeze, s'a destrămat îndată după moartea sa. Blocul forțelor sociale care îl susțineau pe Alexandru era prea pestriț și în procesul de cucerire relațiile se schimbau repede: cei pe care Regele se putea bizui îl trădau și dimpotrivă, dușmanii îi deveneau prieteni...

Covalev analizează în restul articolului tocmai acest joc subtil de schimbări rapide în balanța forțelor care l-au sprijinit pe Alexandru. În prima parte a campaniei, regele s'a bizuit pe toate grupările din Imperiul Persan osuie Persuor, și, în al doilea rând, pe păstrarea în linii mari a sistemului administrativ persan. Dar, odată pătruns în Caria, Alexandru prezintă primul simptom al politiceei sale filo-persane de mai târziu, acceptând să fie înfiat de regina Ada a Cariei. Perioada egipteană a campaniei lui Alexandru este foarte importantă pentru accentuarea tendințelor regelui spre adoptarea unui tip de monarhie orientală. În Egipt Alexandru este recunoscut drept fiu al lui Amon-Ra, prin aceasta devenind mai de grabă un reprezentant legitim al puterii locale — și nu un simplu cuceritor. Opoziția în armata macedoneană se făcea însă simțită, opoziție manifestată încă din Fenicia prin nemulțumirile exprimate cu glas tare de Parmenion. De aci înainte procesul acesta va merge în creștere, culminând la sfârșitul vieții lui Alexandru.

Intemeind Alexandria în Egipt, Regele Macedoniei a pus bazele politiceei sale de colonizare și elenizare a Orientului. Această politică care dădea frâu liber tendințelor de expansiune a intereselor comerciale grecești a fost continuată și de succesorii săi, dar a inspirat lui Alexandru dorința unei fuziuni cât mai perfecte a celor două lumi vrăjmașe din punct de vedere politic până acum, sub un singur imperiu, care să aibă un caracter universal. Alexandru a realizat până la un punct programul său destinat să se prăbușească ca un castel de carton din pricina contradicțiilor ce le-am semnalat,

Moartea lui Darius constituie un moment de cotitură în drumul urmărit de Alexandru. Dintr'odată, Alexandru devenea de iure, nu numai de facto, Regele Persiei, întărind prin această supremă învestire de autoritate părerea ce singur și-o crease asupra persoanei sale: că era de origine divină și desuinat să înființeze imperiul universal. Realitatea era alta. Nemulțumirile fierbeau atât în rândurile satrapilor, supraveghiați de organele de control macedonene cât și în rândurile armatei macedonene, jignită de atitudinea Regelui și obosită de neîntreruptele lui pretenții. Răscoala lui Satibarzemes și executarea lui Filotas și Parmenion dovedesc faptul că Regele nu mai avea sprijinul solid al niciuneia din pârghiile monarhiei sale. Uciderea lui Clitos cel Negru, prietenul cel mai intim al lui Alexandru, marchează o etapă în plus în mersul prăpastiei ce se săpa între Rege și Macedoneni — culminând prin complotul „pajilor”, în urma pretențiilor lui Alexandru de a se introduce la curte prochiniese-ul.

Până la expediția din India opoziția greco-macedoneană se manifesta pe față numai în anturajul lui Alexandru. Odată cu această expediție se invederează însă opoziția în bloc a întregii armate care refuză net să mai ur-

meze pe Rege. În zadar Alexandru licențiază o parte din armată, încurajează căsătorii între ostași greci și macedoneni cu localnici — spiritul revoluționar care se întinse în țărâtimea macedoneană care îl urmăse nu mai putea fi înfrânt. Între timp, politica lui filo-persană nu dăduse niciun rezultat. În vremea cât regele se afla în Orientul îndepărtat, statul ce-l întemeiasă începuse deja să se descompună. În Occident unde se răspândise svonul că Regele ar fi murit domnea o atmosferă de completă anarhie. Întorcându-se, Alexandru a luat măsuri pentru restabilirea ordinii, dar nimic din cele încercate nu mai putea salva situația. La 13 Iunie 323 Alexandru moare în toul pregătirilor febrile pentru o expediție în Occident. O răscoală cu caracterul unui războiu civil era gata să izbucnească chiar la mormântul Regelui, fapt care dovedea că monarhia lui Alexandru era un fenomen trecător de foarte scurtă durată. Rolul ei istoric consta din aceea că procesul de elenizare a Asiei, un proces progresist pentru epoca sa, s'a desfășurat cu mai multă intensitate ca înainte. Acest lucru este confirmat de apariția regatelor helenistice din Asia Occidentală și din Africa de Nord, care au contribuit la întărirea legăturilor economice, politice și culturale între Occident și Orient.

Față de istoricii burghezi ca Droysen și Tarn mai ales, care s'au ocupat cu explicarea tipului monarhiei lui Alexandru, Covalev are meritul să deschidă o nouă cale în posibilitățile de cercetare ce păreau epuizate: considerarea monarhiei lui Alexandru din punctul de vedere al creșterii forțelor de producție și al descompunerii statutului sclavagist dărâmat de noile relații de producție.

N. A. MAȘCHIN, *Contribuții la problema mișcării revoluționare a sclavilor și colonilor în Africa Romană*, în *Vestnic Drevnei Istorii*, 1949, 4. p. 51—61.

În istoriografia sovietică profesorul Mașchin este un vechiu cercetător al mișcărilor revoluționare sclavagiste, alături de Covalev, Sergheev și Mișulin. Articolul „Contribuții la problema mișcării revoluționare...”, face parte dintr-o serie de articole pe care Mașchin le-a scris în jurul problemei agonistiilor sau circumcellionilor, din care vom aminti „Agonistiile sau circumcellionii în Codicele lui Theodosiu” (V. D. I., 1938, Nr. 1).

În acest studiu Mașchin pleacă dela indicația tovarășului Stalin expusă în „Problemele leninismului” referitoare la faptul că, „revoluția sclavilor a lăchidat pe stăpânii de sclavi și a înlăturat forma de exploatare a celor ce muncește”. Această indicație a constituit pentru istoricii sovietici un adevărat program de lucru, deschizându-le o nouă perspectivă care înlocuia vechile discuții burgheze asupra „elementelor” aflate la baza feudalismului. Tot tovarășul Stalin a atras atenția asupra frontului unic, făcut de barbarii din interiorul și din afara granițelor Imperiului Roman, împotriva dușmanului comun, clasele de exploatare. Alături de ascuțirea contradicțiilor interne în continuă creștere, datorită dezvoltării mijloacelor de producție, presiunea nemurimilor migratorii a contribuit în mare măsură ca „Roma să se prăbușească cu sgomot” („Problemele leninismului”, 1945, p. 432).

Revoluția sclavilor în Imperiul Roman a fost un proces îndelungat care în sec. III și IV după era noastră s'a desfășurat cu intensitate mai ales la periferiile imperiului, în deosebi în regiunile occidentale. Mișcarea revoluționară nu creștea în ritm egal, pretutindeni. Ea se manifesta cu vigoare în acele regiuni unde agricultura se practica pe o scară întinsă, regiuni printre care trebuie să numărăm în primul rând Gallia și Africa. Izvoarele literare, cum ar fi de pildă Symmachus și Sidonius Apollinarius, cât și o serie întreagă de inscripții atestă existența proprietăților întinse din Gallia și Africa.

În istoriografia burgheză, însă, creșterea mării proprietăți funciare era privită ca un proces idilic, ilustrat cu scene din viața marilor proprietari descrise de autorii târzii, iar mișcările de masă erau privite drept fenomene întâmplătoare, fără legătură organică cu procesul general al dezvoltării sociale.

Așa a fost tratată mișcarea bagauzilor din Gallia, și aproximativ, pe același plan, au fost tratate și mișcările din Africa Romană. Intru cât nemulțumirile din Africa erau în legătură cu mișcarea schismatică a donatiștilor, sub raport ideologic, despre răscoalele din Africa se vorbea în istoriografia burgheză mai ales în lucrările privitoare la istoria bisericii. Ele erau prezentate drept simple lupte cu caracter religios, aspectul social fiind complet lăsat la o parte.

Mașchin remarcă că în ultimii treizeci de ani, în deosebi, literatura istorică burgheză nu a mai manifestat nici cel mai slab interes față de problemele mișcărilor din Africa în comparație cu interesul stărnit la sfârșitul sec. XIX — și că singurul articol care poate fi citat în această privință este acela al lui Charles Saumagne intitulat „Lucrători agricoli sau oameni care dau târcoale pivnițelor? Despre circumcellioni în Africa”¹⁾. Autorul burghez ajungese la concluzia că cei pe care autorii bisericești îi numesc „circumcelliones” nu au avut niciun fel de legătură cu donatismul. Pentru Saumagne, circumcellionii sunt o categorie specială a populației africane, o categorie superioară sclavilor și colonilor, muncitori agricoli liberi care merg rătăcind din loc în loc, putând la un moment dat, datorită vredniciei lor, să posede avere.

În articolul său din V. D. I., 1938, Mașchin arăta încă de acum 12 ani că Saumagne era cu totul greșit în afirmațiile sale, ignorând cu desăvârșire raporturile social-economice ale societății sclavagiste în descompunere și trăsăturile specifice unei țări colonizate din epoca imperiului târziu. Saumagne totodată, nu vorbea nimic despre lupta îndârjită a acelora pe care el i-a numit „clasa muncitorilor rătăcitori”, considerând acțiunile revoluționare reale ale circumcellionilor drept simple „procedee polemice ale autorilor bisericești”.

Faptul care l-a determinat pe Mașchin să reia problema circumcellionilor și să se oprească în același timp a doua oară asupra articolului lui Saumagne a fost rezonanța pe care acest articol l-a avut în literatura istorică burgheză. Deși slab ca argumentație și publicat într-o revistă populară economică, autorii burghezi, printre care nu mai departe Piganiol²⁾, îl citează pentru a-și susține tezele.

Expunerea deducțiilor lui Saumagne în lucrări istorice serioase nu este întâmplătoare. Mașchin subliniază faptul că concluziile lui Saumagne sunt în totul conforme cu vederile acelor istorici burghezi care chiar dacă nu pot nega lupta de clasă, caută totuși să o cocoloșească și să-i reducă importanța, prezentând istoria ca un proces neîntrerupt de evoluție.

Cu totul alta a fost atitudinea istoriografiei sovietice față de istoria mișcărilor sociale africane din epoca imperială târzie. S'a relevat aspectul democratic al mișcării și s'a stabilit legătura existentă între această mișcare și caracterul general al raporturilor social-politice. Pe prim plan au fost aduse în adevărata lor lumină înrobirea colonilor, intensificarea împovărării fiscale odată cu slăbirea generală a statului sclavagist roman cât și năvălirile triburilor barbare asupra teritoriului roman. Pentru istoriografia sovietică aripa radicală a mișcării sunt *agonistici*, și nu *circumcelliones*, întru cât acesta este numele real cu care se numeau înșiși participanții răscoalei, iar cel de-al doilea este porecla disprețuitoare dată de adversari. Termenul *agonistici* înseamnă „luptători” și corespunde pe deplin acțiunilor celor ce l-au purtat.

Care a fost direcția de cercetare a lui Mașchin cât și a celorlalți istorici sovietici? În primul rând, străduința istoriografiei sovietice a stărnit să arate că în aceste mișcări conducerea principală au avut-o sclavii. O binevenită apropiere comparativă este cu această ocazie făcută de Mașchin între răscoalele de sclavi din ultima perioadă a Imperiului și acelea care s'au produs în sec. II—I, î. e. n. Răscoalele de sclavi din Sicilia cât și aceea a lui Spartacus s'au produs în perioada când exploatarea sclavilor atinsese un maximum

¹⁾ Analele de istorie economică și socială, Paris, 1934, Nr. 27.

²⁾ În *Histoire de Rome*, ed. 1946, p. 482.

de intensitate, dar când nu era cu puțință, după cum a arătat Lenin, ca sclavii „să constituie majoritatea conștientă, partidele conducătoare ale luptei; ei n'au putut înțelege clar spre ce scop mergeau, și chiar în momentele cele mai revoluționare ale istoriei, erau întotdeauna pionii în mâinile clasei dominante”

Neavând conștiința necesității desființării sclavajului, sclavii din Sicilia căutau să creeze un stat în care rolul conducător să-l aibă foștii asupriți, deveniți odată cu asumarea puterii la rândul lor stăpâni de sclavi.

După răscoala lui Spartacus n'au mai fost ridicări considerabile de sclavi, dar afirmarea că lupta de clasă s'a potolit datorită dictaturii militare care își face apariția în sec. I, ar fi cu totul greșită. În perioada dela sfârșitul republicii romane, când lupta socială între aristocrație și plebe este deosebit de înverșunată, luptă și astăzi numită în istoriografia burgheză — prin influența lui Mommsen — drept o perioadă de „anarhie”, „dezordine” etc., sclavii au fost întotdeauna participanți activi ai mișcărilor spontane de masă. Părțile care se aflau în luptă, indiferent de lozincile proclamate, se adresau foarte des sclavilor promițându-le libertatea. Deosebit de periculoase pentru stăpânii de sclavi erau cazurile când sclavii se asociau nemulțumirilor plebei răscolute, așa cum a fost de pildă mișcarea lui Amatus (Pseudo-Marius), descrisă de Appian în cartea a III-a a „Războaielor civile”.

Întărirea dictaturii militare, guvernarea lui Augustus și a succesorilor săi au dus la măsuri hotărâte de luptă împotriva posibilității de răscoală a sclavilor. Rolul jucat de sclavi în diferitele răscoale din epoca Imperiului timpuriu nu a fost cercetat încă deajuns. Mișcarea bagauzilor din Gallia se desfășoară cu o vigoare extraordinară în sec. II și III în Gallia; în 286 ea pare definitiv înfrântă, dar faptul că reîscuțește cu o nouă forță în sec. V, dovedește că, în fond, nu încetase niciodată.

*
*   *
*

Trăsătura principală a mișcărilor din sec. IV și V o constituie caracterul lor de masă. După cum, odinioară, în revoluțiile sociale, rolul conducător și determinant aparținuse plebei, susținută de sclavi, tot așa și acum, proporția și rolurile fiind inversate însă, sclavii nu se mai ridică singuri; alături de ei luptă coloni și oameni liberi ruinați. De astă dată, însă, sclavii păstrează forța de conducere. Cu privire la Africa se poate spune că agonisticii au fost în strânsă legătura cu schism adonatiștilor. Ridicați prin lozinci religioase, donatiștii înșiși nu erau în realitate decât expresia păturilor populației cu tendințe separatiste față de Imperiul Roman. Acest fapt dovedește caracterul de masă al mișcării, deși donatismul nu a fost o schismă unitară.

Un alt caracter al mișcărilor din sec. IV și V a fost lungă lor durată. Dacă în sec. II și I î. e. n. răscoalele nu puteau să se mențină mai mult de 5—6 ani, în schimb în această perioadă de descompunere a Imperiului târziu răscoalele au continuat secole întregi. Aci se cuvine să menționăm că în sec. II și I î. e. n. răsculaților li se opunea un stat sclavagist puternic, continuat cu dictatura militară instaurată de Caesar și August, care nu aveau alt rol, după cum spune tovarășul Stalin, decât a ține și mai strâns în frâu majoritatea exploatăată. În epoca Imperiului târziu, statul își exercită încă opresiunea fiscală, publică edicte amenințătoare, dar el era deja într'atât de slăbit de răscoalele generale, de ofensiva barbară și de rezistența aristocrației rurale feudalizate, încât nu mai putea să innăbușe cu succes acțiunile răsculaților. În Imperiu de pildă, colonii dădeau ajutor Goților care înaintau, acești coloni fiind uneori ei înșiși de neam gotic. Tot așa în Africa, donatiștii și agonisticii sprijineau triburile africane în fruntea cărora stăteau, după cum arătase Mașchin încă din 1938, doi conducători numiți Firmus (în 372) și Holdon (în 397).

În sec. II î. e. n. sclavii care se răscolau erau complet rupți de patria lor. Nu același este cazul în sec. III—IV d. e. n. Zosimos mărturisește că în Italia o parte considerabilă din sclavi erau Goți, proveniți din neîn-

treruptele ciocniri dintre Romani și barbari. Situația era aceeași în Africa. La moșiile marilor latifundiari africani, sclavii erau mai ales de origine locală berberă, așa dar strâns legați de triburile ce hârțuiau continuu teritoriul roman.

Rezumând rezultatele cercetărilor sovietice, Mașchin semnaleză de asemenea o serie de probleme pe care le consideră nerezolvate. Raporturile agonisticilor cu Vandalii nu au fost suficient studiate, deoarece revoluția sclavilor a contribuit neîndoiios la faptul că regiunile africane au fost ocupate de Vandali. Istoria mșcării agonisticilor trebuie încă și mai mult legată de realitățile sociale. După cum arată noi date epigrafice, orientarea principală în sec. IV o constituia înrobirea colonilor, care se întâlnesc la această dată nu numai în marile domenii, ci și în cele mijlocii. Pocesul de înrobire se extinde și asupra micilor proprietari care în baza obiceiului și a actelor legislative, dispuneau liberi de loturile lor.

Sectorul de răspândire a agonisticilor va trebui și el fixat. Africa propriu zisă a fost mai puțin atinsă -- mișcarea desfășurându-se mai ales în Numidia și Mauretania -- ținuturi mai puțin atinse de romanizare și mai mult legate de populația liberă și semi-independentă berberă.

Acestea sunt problemele pe care N. A. Mașchin le indică istoriografiei sovietice, atrăgând totodată atenția asupra primejdiei alunecării în formalism, când izvoarele sunt interpretate în mod arbitrar. Articolul se încheie cu o strânsă discuție filologică asupra unui articol publicat de savantul sovietic A. D. Dmitriev în V. D. I. 1948, Nr. 3, intitulat „Contribuție la problema agonisticilor și circumcellionilor”. A. D. Dmitriev separă pe agonistici de circumcellioni, contrar tezelor lui Mașchin. Mașchin lămurește greșala argumentării lui Dmitriev, analiza critică făcută cu toată seriozitatea dovedind că problemele mișcărilor sociale din Imperiul târziu pot fi rezolvate numai dacă istoricul își reprezintă condițiile generale de luptă de clasă și încadrează evenimentele în procesul general pe care Stațin l-a definit drept revoluția sclavilor. Lămuririle atât de importante din acest articol ne pot folosi și nouă, atunci când studiem izvoarele referitoare la luptele împăraților romani cu populația locală din basinul dunărean. Informațiile din Ammianus Marcellinus, Iordancs, Aurelius Victor pot fi, astfel, privite în cu totul altă lumină și procesul de feudalizare al țării noastre poate fi urmărit pe baze cu adevărat științifice.

A. P.